

UDK 17 Vasilj K.
Primljeno: 12. 9. 2013.
Prihvaćeno: 31. 3. 2014.
Pregledni članak

ETIKA KAO FILOZOFIJA OČOVJEČENJA U DJELU KVIRINA VASILJA

Draženko TOMIĆ
Učiteljski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
Savska cesta 77, 10 000 Zagreb
drazenko.tomic@ufzg.hr

Sažetak

Rad se bavi filozofskom etikom u djelima Kvirina Vasilja. U prvom poglavlju Vasiljevu definiciju etike kao znanosti o ljudskom djelovanju stavljamo u širi kontekst suvremenih etičkih teorija, ukazujemo na njegov stav o ključnoj ulozi etike u ljudskom djelovanju, koji opet dodatno pojašnjavamo u njegovoj kompleksnosti. U drugom i trećem poglavlju rada usmjereni smo na moralni zakon, njegovu univerzalnost, ali i temelj. Ukazujemo na Vasiljev stav o transcendentnom podrijetlu moralnog zakona. U četvrtom i petom poglavlju iznosimo Vasiljevu kritiku Kantova shvaćanja mjesta i uloge etike, moralnog imperativa te problematiku suvremenih etičkih teorija u osnovi kojih se, prema Vasilju, nalazi egoizam. Na kraju rada ukazujemo na poteškoće u Vasiljevu shvaćanju etike i moralnog zakona, kao i na neke nedosljednosti u kritici Kantove etike.

Ključne riječi: etika, moralni zakon, kategorički imperativ, Kant.

Uvod

Svojedobno je, poput Aristotela, i Kvirin Vasilj pisao da čovjek psihološki nužno teži za ostvarivanjem blagostanja i sreće. Ali, čovjekova najveća svrha nadilazi njegovu unutarnju sreću, blaženstvo i blagostanje. I upravo zato što ga njegova unutarnja svrha nadilazi, čovjek nikad u potpunosti ne može ostvariti svoje biće – sve postignuto tek je stepenica za ostvarenje nečega drugoga. Moralni zakon je poveznica toga »rasutog« čovjekova djelovanja. On je univerzalno načelo koje ljudskom djelovanju daje unutarnji sklad i neko više jedinstvo.

1. Etika kao znanost o ljudskom djelovanju

Kvirin Vasilj¹ o pitanjima etike i morala² napose piše u knjigama: *Temelji spoznaje stvarnosti, Sloboda i odgovornost, Analiza i sinteza čovjeka, Filozofija očovječenja i počovječenja* te *Tajna počovječavanja*. U ovim i drugim djelima donosi više sličnih definicija etike koje se mogu svesti na ovu: »Etika je znanost o ljudskom djelovanju i zakonima ostvarivanja ljudskog djelovanja.«³ Pišući o etici općenito, Vasilj naoko ostavlja po strani razne vidove etike kao što su: klasifikacija različitih moralnih shvaćanja i tradicija pod sociološkim, psihološkim ili logičkim vidom (deskriptivna etika), pa i analizu moralnih postavaka i govora morala (metaetika), znanstveno objektiviranje onoga što se drži za dobro i zlo⁴ – i etici postavlja normativni zadatak: odrediti cilj ljudskog života, ali i način kako taj cilj postići. Etika se usmjerava na ono prošlo kao i na ono buduće: ukoliko polazi od već stečenih spoznaja⁵ utoliko je okrenuta prošlosti, a ukoliko »određuje ljudsku volju za djelovanje na razuman način«⁶ utoliko je usmjerena na ono što tek treba biti, na budućnost.⁷

U najširem smislu Vasilj djelovanje⁸ definira kao ono što je izvršeno, ostvareno, što je prešlo iz mogućnosti u zbiljnost, što je urađeno i dovršeno kao neka osmišljena cjelina. Razlikuje ljudsko prirodno djelovanje od ljudskoga slobodnog djelovanja. Prirodno djelovanje je unaprijed određeno i ima opću vrijed-

¹ Kvirin (Petar) Vasilj (Međugorje, 2. veljače 1917. – Chicago, 6. srpnja 2006.) školovao se u Međugorju (1924. – 1928.), Širokom Brijegu (1928. – 1937.), Mostaru (1937. – 1940.), Zagrebu (1941. – 1943.) te Beču i Innsbrucku (doktorat 1946.). U Sjedinjene Američke Države je došao 1950. godine. Objavio je 22 knjige i oko 600 različitih članaka s različitih filozofskih područja. Usp. Draženko TOMIĆ, Lik u djelu – fra Kvirin Vasilj, u: *Hercegovina franciscana*, 4 (2008.) 4, 126–160; Draženko TOMIĆ, Prinos potpunoj bibliografiji Kvirina Vasilja, u: *HUM: časopis Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Mostaru*, 3 (2007.) 3, 117–151.

² Pridjeve *čudoredan, etičan, moralan* Vasilj najčešće rabi kao sinonime, s tim da u pojedinoj knjizi/članku prednost daje jednom, drugom ili trećem pojmu, no uvijek misleći na isto. Vasilj ponekad etiku naziva *filozofijom počovječenja*.

³ Kvirin VASILJ, *Sloboda i odgovornost. Čudoredni zakon*, Roma, 1972., 14.

⁴ Usp. Ivan ČEHOK – Ivan KOPREK, *Etika. Priručnik jedne discipline*, Zagreb, 1996., 6.

⁵ *Sintetične spoznaje*, po Vasilju, su one do kojih se dolazi neposredno, na temelju iskustva (*sintetično*: sve što se odnosi na kompoziciju pojmova ili na rastavljanje pojmova na temelju izravnog iskustva.) *Sistolne spoznaje* su spoznaje nastale zaključivanjem (sistola, grč. *systolē*, stezanje, stiskanje; ograničavanje; stezanje srčanog mišića; *sistolno*: sve što se odnosi na spajanje pojmova na temelju zaključivanja.) Po Vasilju i potonje spoznaje imaju stvarnu vrijednost. Sistolnim spoznajama dokazuje Božje postojanje. Usp. Kvirin VASILJ, *Ljepota i umjetnost*, Chicago, 1979., 209.

⁶ Kvirin VASILJ, *Sloboda i odgovornost*, 14; Kvirin VASILJ, *Etika i fizika*, u: *Hrvatska revija*, 1 (1951.) 3, 241.

⁷ Usp. Kvirin VASILJ, *Ljepota i umjetnost*, 175–180; Kvirin VASILJ, *Etika i praksa*, u: *Hrvatski kalendar*, 38 (1981.), 84; Kvirin VASILJ, *Sloboda i odgovornost*, 16.

⁸ Umjesto *djelovanje* Vasilj nerijetko kaže *čin*.

nost (kucanje srca, disanje, asimilacija hrane itd.), dok je *slobodno djelovanje* ono djelovanje koje proizlazi iz ljudske volje.⁹ Tako, ukoliko je čovjek prirodno biće, vrijednost¹⁰ njegova djelovanja ovisi o vrijednosti predmeta djelovanja, a ukoliko je čovjek razumsko biće, vrijednost njegova djelovanja ovisi o cilju¹¹ zbog kojeg se upušta u neko djelovanje. Tako moralna vrijednost kod Kvirina Vasilja nije tek neka svjesna nakana da se ostvaruje neko dobro, nego ona ovisi direktno o predmetu ljudskog djelovanja (to je ontološka, fizička ili *prirodna vrijednost*) i o njegovoj razumskoj svrsi (*moralna vrijednost*). Te dvije vrijednosti jednim imenom naziva *osmišljena vrijednost*. Tako moralna vrijednost dodaje prirodnoj vrijednosti jednu novu dimenziju stvarnosti koja se sastoji od svjesne nakane da se uvijek ostvaruje neko dobro. Djelovanje je moralno dobro¹² kad za svoj predmet (objekt) ima ostvarenje nekoga prirodnog dobra u skladu s moralnim zakonima.¹³

Prirodna vrijednost nekog djelovanja ne može se odijeliti od njegove moralne vrijednosti. Treba ih razlikovati u pojmovima, ali u stvari ih se ne smije namjerno odijeliti jednu od druge. Oni koji apsolutiziraju prirodne vri-

⁹ Sloboda volje je posebna sposobnost razumnih bića da sama sebe određuju na djelovanje ili nedjelovanje ili neko suprotno djelovanje, kaže Kvirin Vasilj. Slobodu volje svrstava u izvorne i neposredne spoznaje ljudskog razuma. U njoj nalazi počelo moralnosti i na njoj počiva odgovornost ljudskog djelovanja. Naprotiv, načelo moralnosti ima svoje ishodište u najvišoj svrsi ljudskog života. Usp. Kvirin VASILJ, *Tajna počovječenja*, Duvno, 1981., 8, 15–17; Kvirin VASILJ, *Temelji spoznaje stvarnosti*, Madrid, 1966., 661; Kvirin VASILJ, *Sloboda i odgovornost*, 30–31. Također usp. Slavica JUKA, *Etika. Postavke i teorije*, Mostar, 2006., 339.

¹⁰ Vasilj kaže *dobrota*. Npr. *ontološka, fizička ili prirodna dobrota*, zatim *moralna dobrota*.

¹¹ Vasilj ovdje kaže: *od osobnih nakana*.

¹² Do pojmova *dobro* i *zlo* dolazi se na temelju iskustva, kaže Vasilj. Svojstva dobrote ili zloće pridijevaju se stvarima tek onda kad se iskusi način njihova djelovanja: jedno te isto biće pod određenim okolnostima može biti dobro, a pod drugim zlo. Zato Vasilj kaže kako su pojmovi *dobro* i *zlo* suodnosni, i definira ih ovako: (prirodno) zlo je *međusobno djelovanje bića koja ne spadaju zajedno* ili *nasilno rastavljanje dvaju bića koja spadaju zajedno*. Međutim, gledajući toliko zlo u svijetu i tražeći njegov unutarnji korijen, Vasilj ni sam nije zadovoljan s ovim odgovorom. Uvjeren je kako čovjek nosi u sebi mnogo dublje klice zla od svojega svjesnog znanja i htijenja. Nastavlja: »Dakle, na pitanje: 'Odakle i zašto zlo u svijetu?', treba odgovoriti: Zlo postoji zbog toga, jer čovjek ne djeluje postojano u skladu s čudorednim zakonom, i jer je Bog beskrajno sveto i pravedno biće...«, Kvirin VASILJ, *Sloboda i odgovornost*, 249. Također usp. Kvirin VASILJ, *Tajna počovječenja*, 27–30; Kvirin VASILJ, *Temelji spoznaje stvarnosti*, 554–555; Kvirin VASILJ, *Opstojnost Božja i stvarnost zla*, Chicago, 1991., 31–39; Nikola STANKOVIĆ, *Ontologija zla u Kvirina Vasilja*, u *HUM: časopis Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Mostaru*, 3 (2007.) 3, 64–76.

¹³ Usp. Kvirin VASILJ, *Filozofija očovječenja i počovječenja*, Duvno, 1978., 71–73; Kvirin VASILJ, *Sloboda i odgovornost*, 12–13, 18, 20–21, 23, 137; Kvirin VASILJ, *Tajna počovječenja*, 7–8; Kvirin VASILJ, *Temelji spoznaje stvarnosti*, 555–556, 662–663; Kvirin VASILJ, *Etika i praksa*, 83–84.

jednosti relativiziraju moralna načela (utilitarizam, perfekcionizam, eudaimonizam i sl.), dok oni koji apsolutiziraju moralne vrijednosti ne priznaju nikakve promjene u primjeni moralnih načela. Pravilno uočava Vasilj da se pojam *prirodne vrijednosti* zbilja može promijeniti, ali tim se ne mijenja osnovno moralno načelo: Nikad se ne smije djelovati tako da se ostvari neko zlo! Pojašnjava: »Ako se, dakle, mogući odnos neke stvari prema meni stvarno izmijenio tako da je ne mogu više nazivati dobrom, onda mi nije više dopušteno taj odnos ostvariti. Stvarnost se stvari prirodno promijenila, ali čudoredno je načelo ostalo samo sa sobom potpuno istovjetno.«¹⁴ Iz očite promjenjivosti čovjekove spoznaje o prirodnim vrijednostima i nepromjenjivosti osnovnoga moralnog zakona Vasilj nazire svrhu etike: odrediti kakva treba biti ljudska stvarnost.¹⁵

2. Moralni zakon – pojam i podrijetlo

Uočavajući kako je čovjek uvijek u mogućnosti ostvariti više različitih, suprotnih, pa i protuslovnih mogućnosti, Vasilj se pita postoji li neko stvarno i nepromjenjivo načelo ljudskog djelovanja pomoću kojeg on može održati u unutarnjem skladu sve svoje djelovanje. Odgovara: djelovanje u skladu s moralnim zakonom je čimbenik koji objedinjuje čovjekovo djelovanje kao sintetičnog bića.¹⁶ Znači, moralni zakon je »opći zakon za ljudsko djelovanje, koji je u isto vrijeme sposoban da unosi unutarnji sklad među ljudske čine, bilo u čovjeku pojedincu kao osobi za sebe, bilo u ljudskome društvu...«¹⁷ Zadatak moralnog zakona jest: 1) ljudsku volju odrediti na »djelovanje na razuman način« i 2) usmjeriti i uskladiti društveno djelovanje.¹⁸

Čovjek u svojem vlastitom razumu nalazi zakone za vlastito djelovanje. Ali, moralni zakon u svojem temeljnom obliku nije čovjeku neposredno dan. Preduvjet za njegovu spoznaju je neko znanje o svijetu i čovjeku. Dakle, čovjek osnovna moralna načela djelovanja ne stvara, nego ih pronalazi, ustanovljuje i usvaja, poput logičkih zakona spoznaje stvarnosti. Tako ljudska

¹⁴ Kvirin VASILJ, *Sloboda i odgovornost*, 4.

¹⁵ Usp. Kvirin VASILJ, *Temelji spoznaje stvarnosti*, 664–667; Kvirin VASILJ, *Sloboda i odgovornost*, 23.

¹⁶ Slavica Juka uočava kako Vasilj nerijetko upozorava na dvije čovjekove stvarne osobine: 1) čovjek je biće koje je po svojoj umskoj težnji za što dubljom spoznajom svijeta i što većom savršenošću vlastitog bića *biće sintetične naravi* (nikad završeno biće) pa samim tim – po toj sintetičnoj naravi vlastitog bića – i besmrtno biće, i s druge strane; 2) čovjek je smrću ograničeno biće. Te dvije osobine izravno se protive jedna drugoj. Usp. Slavica JUKA, *Čovječnost u filozofiji Kvirina Vasilja u odnosu na kategorički imperativ Immanuela Kanta*, Mostar, 2000., 27–37.

¹⁷ Kvirin VASILJ, *Sloboda i odgovornost*, 8.

¹⁸ Usp. Kvirin VASILJ, *Tajna počovječenja*, 37–39; Kvirin VASILJ, *Sloboda i odgovornost*, 8–9, 40; Kvirin VASILJ, *Filozofija očovječenja i počovječenja*, 63–66.

spoznaja posebnih moralnih načela postupno napreduje, pročišćava se i proširuje. Proglasiti pojedina shvaćanja ljudskog razuma u bilo kojem razdoblju povijesti nekim apsolutnim zakonom znači unaprijed onemogućiti napredak ljudskog razuma u spoznaji njegove najveće svrhe i zakona ostvarenja te svrhe.¹⁹

S obzirom na izvore moralnog zakona, upozorimo na Vasiljevu misao: »Čovjek nije zbog toga čudoredno biće jer je društveno biće. Čovjek je zbog toga čudoredno biće jer je slobodno biće.«²⁰ Moralni zakon nije naravni zakon. Naravni zakon znači da čovjek posjeduje neka prava i neke dužnosti potpuno neovisno o nečijoj volji, samo na temelju činjenice što je čovjek. Naravna prava i dužnosti svakog čovjeka osnivaju se na moralnom zakonu, zaključuje Vasilj.²¹

Vasilj uzima u razmatranje maksimu: »Djeluj tako da uvijek ostvariš neko dobro!«²² Maksima, naime, sama po sebi ne kaže što je uistinu dobro, pa ne može poslužiti kao neko opće načelo djelovanja ni u osobnom ni u društvenom smislu. Zato je po Vasilju bezuvjetno potrebno odrediti u čemu se sastoji pravo i istinsko dobro,²³ ono dobro za kojim svi ljudi moraju težiti da bi uz mogli živjeti životom dostojnim čovjeka. To dobro u najopćenitijem smislu definira kao »ono dobro za kojim čovjek teži zbog njega samoga«²⁴. Dalje, Vasilj nastoji konkretizirati: 1) najveće dobro nije neko ostvarivo i konačno dobro, nego dobro koje se ostvaruje na sintetičan način bez kraja i konca; 2) sva druga dobra mogu biti dobra samo kao sredstvo u ostvarivanju najvećeg dobra; 3) najveće dobro je istovjetno s najvećom svrhom²⁵ ljudskog života (najviši zakon djelovanja, koji je sintetične naravi).²⁶

¹⁹ Usp. Kvirin VASILJ, *Sloboda i odgovornost*, 29, 131, 238–239; Kvirin VASILJ, *Filozofija očovječenja i počovječenja*, 68–70; Kvirin VASILJ, *Politika. Politička teorija obzirom na osobnu i društvenu odgovornost*, Chicago, 1984., 40; Slavica JUKA, *Čovječnost u filozofiji Kvirina Vasilja u odnosu na kategorički imperativ Immanuela Kanta*, 190.

²⁰ Kvirin VASILJ, *Sloboda i odgovornost*, 15.

²¹ Usp. Kvirin VASILJ, *Tajna počovječenja*, 13; Kvirin VASILJ, *Sloboda i odgovornost*, 238.

²² Kvirin VASILJ, *Sloboda i odgovornost*, 17, 37.

²³ Vasilj razlikuje: *najveće dobro*, *totalno dobro* i *savršeno dobro*. Pod pojmom *najvećeg dobra* podrazumijeva ostvarivanje najvišeg cilja ljudskog postojanja. Pojam *totalnog dobra* obuhvaća pojam *najvećeg dobra* i svih drugih podređenih, savršenih ili nesavršenih dobara. *Najveće dobro* je istovjetno s *totalnim dobrom* istovjetnošću sintetične sastavljenosti. *Savršeno dobro* jest dobro koje u najvećem stupnju odgovara svojem pojmu dobra: na primjer, savršen glazbenik, general, pisac. Među različitim dobrima koja stoje na raspolaganju čovjeku postoji neki red, neka hijerarhija. Usp. Kvirin VASILJ, *Filozofija života*, Zagreb, 1994., 21–22; Kvirin VASILJ, *Sloboda i odgovornost*, 105–106; Kvirin VASILJ, *Tajna počovječenja*, 50.

²⁴ Kvirin VASILJ, *Sloboda i odgovornost*, 39.

²⁵ Na drugom mjestu Vasilj kaže kako je najveće dobro svakoga čovjeka upravo *obogatovanje* ljudske osobe. Usp. Kvirin VASILJ, *Dijalektički materijalizam i etika*, u: *Hrvatski kalendar*, 29 (1972), 29, 166. Naime, najveću svrhu ljudskog života zacrtalo je neko »*Biće od sebe*«, »*Stvoritelj svih bića u njihovu bitku*«, pa je težnja za ostvarenjem te krajnje svrhe čovjekovo najveće dobro.

²⁶ Usp. Kvirin VASILJ, *Filozofija života*, 21–22; Kvirin VASILJ, *Sloboda i odgovornost*, 17, 38–39; Kvirin VASILJ, *Tajna počovječenja*, 40; Kvirin VASILJ, *Dijalektički materijalizam*

3. Metafizički temelj moralnog zakona

Temeljna Vasiljeva teza jest ova: Moralni zakon koji pretendira unositi red u ljudsko djelovanje mora posjedovati ne samo unutarnju i logičku vrijednost²⁷ nego i stvarnu! Vasilj se pita može li se iz unutarnje i logične vrijednosti moralnog zakona zaključiti o njegovoj transcendentalnoj vrijednosti. Npr., može li osoba koja je prisiljena trpjeti progonstvo zbog vjernosti moralnom zakonu s nekim sigurnim pravom očekivati da će biti opravdana u prirodnom redu iskustva. Jedino tako moralni zakon može ostvarivati ono što nalaže i ispuniti ono što obećava. »Najuzvišenija i najveća se tajna istinski moralnih čina sastoji u tome da njihova stvarna vrijednost nadilazi njihovu fizičku korist sada i ovdje.«²⁸ U protivnom, ukoliko je moralni zakon određen samo sadržajem čovjekove unutarnje svrhovitosti, brzo će se moralno dobro pretvoriti u fizičku korist.

Čovjekova transcendentalna svrha omogućuje čovjeku oblikovanje moralnog zakona u njegovu najuzvišenijem obliku i, naravno, podjeljuje moralnom zakonu stvarnu vrijednost. Spomenutu svrhu zacrtalo je neko Biće-od-sebe (Bog)²⁹ i čovjek je nužno ostvaruje, bilo kao stvaralačku ljubav bilo kao stvaralačku pravednost, uvjeren je Kvirin Vasilj.³⁰

Kako, prema Vasilju, čovjek postoji radi Bića-od-sebe, on mora ljubiti Boga iznad svih drugih bića. I kako je metafizička svrha svakog čovjeka jednako uzvišena, čovjek je dužan ljubiti svojega bližnjeg kao samoga sebe. Otud moralni zakon u svojoj najuzvišenijoj formi glasi: Ljubi Boga iznad svega, a bližnjeg kao samog sebe! Taj moralni zakon ima bezuvjetnu

i etika, 166.

²⁷ Vasilj ovdje kaže: *općenitost*.

²⁸ Kvirin VASILJ, *Sloboda i odgovornost*, 34–36, 148.

²⁹ Vasilj zanemaruje kako tradicionalne, tako i moderne dokaze za Božje postojanje i iznosi dva vlastita dokaza: iz postanka živih bića uopće i iz postanka svake ljudske osobe. Dokazivanju Božjega postojanja iz svake ljudske osobe napose, Vasilj pretpostavlja dokazivanje da je unutarnje počelo ljudskog razuma u svakoj ljudskoj osobi novi i izvorni bitak koji ne može nastati dijeljenjem nekog prethodnog bitka, dakle, posjeduje »nadfizičku jednotu stalnu u stvarnim promjenama«. Budući da je unutarnje počelo ljudskog razuma uistinu takvo, jer doživljava sebe uvijek trajno istovjetnim i spoznaje samo sebe kao unutarnju jednotu koja ne gubi realnost trošenjem svojeg bitka, Vasilj zaključuje kako »počelo ljudskog razuma samo po sebi sačinjava besmrtni bitak« i iz toga dokazuje Božje postojanje. O tom piše posebno u knjigama: *Religija, prirodne i društvene znanosti*, 42; *Opstojnost Božja i stvarnost zla*, 26; *Filozofija života*, 14; *Razum i religija*, 87; *Čovjek, njegova veličina i bijeda*, 13; Usp. Draženko TOMIĆ, Kritičko promišljanje dokaza za Božje postojanje u filozofiji Kvirina Vasilja, u: *Obnovljeni život*, 68 (2013.) 4; Draženko TOMIĆ, Naravna spoznaja stvarnosti i trinitarna teorija u Kvirina Vasilja, u: *Hercegovina franciscana*, 6 (2010.) 6, 74–89; Draženko TOMIĆ, *Mogućnosti i poteškoće govora o Bogu u filozofiji Kvirina Vasilja*, Zagreb, 2010., disertacija.

³⁰ Usp. Kvirin VASILJ, *Etika i fizika*, 240–242; Kvirin VASILJ, *Sloboda i odgovornost*, 65; Kvirin VASILJ, *Tajna počovječenja*, 19.

i apsolutnu vrijednost; sposoban je postati temelj etičkih načela koja će i oblikom i sadržajem imati univerzalnu vrijednost.³¹

Zato Vasilj kaže: »Moralna se veličina nekoga čovjeka očituje najviše u tome koliko je praktički promatrao svoju vlastitu sudbinu i zadaću svoga bića kroz sudbinu svih ljudi.«³² Moralni zakon nadilazi zakone koristi i razboritosti. On ima opću vrijednost. Samo je tako moguće ostvarivati istinski red i sklad u ljudskoj osobi i njezinim odnosima prema drugim ljudima. Moralni zakon u svojem najvišem obliku omogućuje sačuvati vlastito ljudsko dostojanstvo u svakoj mogućoj zgodi jer stvarno omogućava da se uvijek ostane vjeran svojim poštenim obećanjima i uzdiže čovjeka iznad njega sama osiguravajući mu sintetični rast duhovnog bitka bez kraja i konca.³³

Tako za Vasilja spoznaja Boga i religiozno priznavanje njegove opstojnosti sadrži u sebi najveće i jedino načelo ljudskog oslobođenja za kojim čovjek može težiti na temelju naravnih spoznaja svojeg razuma. Najveći je, pak, cilj moralnog zakona čovjeka učiniti što sličnijim Bogu. U konačnici: »prvotna uloga čudorednog zakona nije u tome da naprosto nešto onemogući ili dokine, već u tome da nešto ostvaruje. Isto tako prvotna svrha čudorednog zakona nije u tome da bi ostvarila neki savršeni i konačni sklad između ljudskog i prirodnog djelovanja, nego da čovjeka usavršuje na sintetičan način, t. j. bez kraja i konca.«³⁴

4. Vrijednost Kantova kategoričkog imperativa

Kant je u svojoj etici nastojao naglasiti univerzalnu vrijednost moralnog zakona i ujedno obrazložiti potrebu da čovjek treba djelovati iz čistog poštovanja prema moralnom zakonu, uočava Kvirin Vasilj. Ali tvrdi i ovo: Kantov etički zakon je »pravilo djelovanja za neka nebića među nebićima«. Kant načelno ne dovodi u, po Vasilju, nužnu vezu značenje fizičke vrijed-

³¹ Usp. Kvirin VASILJ, *Vječni život*, Chicago, 1987., 118–119; Kvirin VASILJ, *Isus iz Nazareta*, Zagreb, 1996., 198–200; Kvirin VASILJ, *Sloboda i odgovornost*, 66, 119; Kvirin VASILJ, *Tajna počovječjenja*, 21–22; Kvirin VASILJ, *Filozofija života*, 23–24.

³² Kvirin VASILJ, *Sloboda i odgovornost*, 143.

³³ Usp. *Isto*, 161. Unutarnje borbe u čovjeku pri oblikovanju i izvođenju odluka nastaju iz težnje za realiziranjem najveće svrhe njegova života. Ako izvršene odluke nisu učinjene u skladu s načelima morala, javlja se grižnja savjesti. U glasu savjesti čovjek osuđuje samoga sebe zbog poniženja vlastite naravi. U njemu i po njemu objektivni čovjek prekora subjektivnog čovjeka što u svojim odluka nije slijedio svjetlo svojega vlastitog razuma. Usp. Kvirin VASILJ, O savjesti, u: *Hrvatski katolički glasnik*, 39 (1980.) 9, 258–259; Kvirin VASILJ, Savjest, u: *Hrvatski katolički glasnik*, 53 (1994.) 4, 103; Kvirin VASILJ, *Temelji spoznaje stvarnosti*, 659.

³⁴ Kvirin VASILJ, *Sloboda i odgovornost*, 113.

nosti ljudskih čina s njihovom metafizičkom vrijednošću, niti izvodi univerzalnu i bezuvjetnu vrijednost moralnih načela iz metafizičkih spoznaja o čovjeku i svijetu (što je, dodajemo, i razumljivo jer je načelno osporio mogućnost metafizičke spoznaje). Znači, Kantova etika nije metafizička, zaključuje Vasilj. Kao što je u spoznajnoj teoriji preuzeo od empirista realnost sjetilnog zapažanja a od racionalista apriornost pojmova, Kant je tako od fizičkih etičara³⁵ preuzeo autonomnost etičkog zakona, a od metafizičke etike univerzalnost i tako spleo dva nespojiva elementa. Kantova pogreška proizlazi iz toga što svoju teoriju o naravi moralnog zakona nije temeljio na metafizičkoj bitci nego je, obrnuto, nastojao utemeljiti metafiziku bitka na nauku o moralnom zakonu. Ili kraće: u njega se etika ne osniva na spoznaji bitka, nego se nauka o bitku temelji na etici.³⁶

Dalje Vasilj uočava kako Kant oštro kritizira svaku etiku koja ostvarivanje ljudske sreće smatra najvećim principom moralnog djelovanja.³⁷ Kant tvrdi da je moralna savršenost jedino i najveće dobro za kojim čovjek mora težiti: tek je moralno savršen čovjek vrijedan biti sretan. Vasilj se ne može složiti s Kantom da težnja za srećom ne bi mogla poslužiti kao načelo nekoga kategoričkog imperativa. Pita se zašto je čovjek, prema Kantu, dužan promicati sreću drugih ljudi ali sam nije dužan raditi na ostvarivanju vlastite sreće. Ovdje, govoreći s gledišta fizike, daje prednost Aristotelovoj etici pred Kantovom, jer ona upućuje na praktičan način kako se može ostvarivati sreća i opće blagostanje.³⁸ Vasilj kaže: »Isprazno je dakle hiniti intelektualnu ravnodušnost prema osjećaju sreće. Ako ljudi nisu u stanju da u svom sustavu misli dovedu u sklad svoju težnju za srećom s realnošću i značenjem moralnog zakona, oni će se radije opredjeljivati za realiziranje fizičkog blagostanja nego za opsluživanje nekog apstraktnog etičkog zakona (kažem apstraktnog jer ga ne mogu nikako dovesti u sklad sa zahtjevima života).«³⁹

U Vasiljevoj interpretaciji Kantov kategorički imperativ – djeluj tako da uvijek ostvariš neko dobro, ali tako da načelo tvojeg djelovanja po moguć-

³⁵ Eudaimonizam, stoicizam, utilitarizam itd.

³⁶ Usp. Kvirin VASILJ, *Moralni zakon i Emanuel Kant*, u: *Hrvatska revija*, 43 (1993.) 4, 444–462; Kvirin VASILJ, *Temelji spoznaje stvarnosti*, 573, 576, 665.

³⁷ Vasilj sreću definira kao »subjektivno povoljno stanje neke osobe u djelovanju«. Inače, Vasilj tvrdi kako sreća zbog svoje subjektivnosti ne može biti osnova za najviši moralni zakon. Štoviše, u dilemi predstavljaju li moralna savršenost ili osjećaj sreće čovjekovo najviše dobro, on kaže kako je dilema promašena. Pravo pitanje je kako stjecati sreću u skladu s moralnim zakonom. Usp. Kvirin VASILJ, *Tajna počovječenja*, 40.

³⁸ Usp. Kvirin VASILJ, *Sloboda i odgovornost*, 163–166, 208.

³⁹ Kvirin VASILJ, *Temelji spoznaje stvarnosti*, 575.

nosti može postati opće načelo djelovanja⁴⁰ – ima samo logičku vrijednost: tako je zbilja umno djelovati. Vasilj strahuje kako će život snagom svoje vlastite logike ovo objektivno načelo djelovanja pretvoriti u subjektivno: djeluj tako da tebi uvijek bude dobro! i to zato što je čovjek po svojoj naravi biće koje teži za ostvarenjem svojeg najvećeg dobra na sintetičan način i jer su sva fizička dobra ograničene prirode pa je jasno da čovjek ne može sebi postavljati unutarnju granicu u ostvarivanju svojeg najvećeg dobra ni prema tome htjeti da načelo njegova djelovanja postane neko opće načelo djelovanja. Kantova etika nužno završava u nekom utilitarizmu kojem je najveći cilj ostvarivanje općeg blagostanja što većeg broja ljudi.⁴¹

Vasilj tvrdi kako Kantov kategorički imperativ: 1) nije u stanju dati nikakvu veću vrijednost pojedinim etičkim pravilima; 2) ima tek misaonu općenitost i ne može izdržati »kušnju života«; 3) u sebi ne izražava najvišu svrhu ljudskog življenja; 4) ne bi imao nikakva smisla kad ne bismo znali, neovisno od njega, što je u stvari dobro a što nije. U konačnici, Kantova formula kategoričkog imperativa ne izražava moralni zakon u njegovu prvotnom izvornom značenju (5). Nadalje, Kantovo pozivanje na Boga sasvim je suvišno budući da je moralni zakon autonomne naravi pa bi se očekivalo da on sam iz sebe postiže svrhu i da mu ne treba nikakve pomoći od nekoga drugog bića (6). Dodaje kako ni Kantov zahtjev besmrtnosti ljudskog duha na temelju moralnog zakona nema nikakva opravdanja jer čovjekovi etički čini nemaju nikakve natprirodne vrijednosti koja bi se stvarno razlikovala od puke prirodne koristi (7). Ono što priznaje Kantovu shvaćanju moralnog zakona jest tek to da moralni zakon nosi u sebi oznaku univerzalnosti (8).⁴²

⁴⁰ »Handle so, daß die Maxime deines Willens jederzeit zugleich als Prinzip einer allgemeinen Gesetzgebung gelten könne«, Immanuel KANT, *Kritik der praktischen Vernunft*, Hamburg, 1974., 36 (»Čini tako da maksima tvoje volje uvijek može ujedno vrijediti kao načelo općega zakonodavstva«).

⁴¹ Usp. Kvirin VASILJ, *Sloboda i odgovornost*, 99; Kvirin VASILJ, *Filozofija očovječenja i počovječenja*, 68–70.

⁴² Usp. Kvirin VASILJ, *Tajna počovječenja*, 20–21, 42–43; Kvirin VASILJ, *Sloboda i odgovornost*, 162, 208; Kvirin VASILJ, *Temelji spoznaje stvarnosti*, 550–551. Kant kaže da ukoliko bi čovjek bio umsko biće ne bi mu trebala etička načela. No, Vasilj suprotno od Kanta tvrdi kako čovjek upravo zato što je umsko biće treba etička načela: »Ako se Kantov zahtjev besmrtnosti ljudskog duha osniva na čudorednom zakonu i ako ljudski duh odivljen od tijela takvog čudorednog zakona ne treba, onda Kant pobija samog sebe. Ako nema čudorednog zakona koji bi zahtijevao besmrtnost ljudskog duha, onda nema ni besmrtnosti ljudskoga duha. Nadalje, ako bi ljudski duh trebao posjedovati besmrtnost samo zbog toga da mu se omogući ostvarenje čudorednog zakona u punini, onda čudoredni zakon pripravlja sam sebi svoje konačno ishlapljenje i, prema tome, također svršetak ljudskoga duha, premda mu je početna namjera bila da to spriječi«, Kvirin VASILJ, *Sloboda i odgovornost*, 162.

5. Kritika etičkih teorija

Vasilj ističe kako eudajmonizam, epikureizam, utilitarizam, naturalizam nisu pogrešne etičke teorije zbog toga: 1) što moralni zakon sam po sebi ne bi trebao biti usrećujući u najvećem mogućem stupnju; 2) što moralni zakon ne bi bio izvor najintenzivnijih užitaka i naslada; 3) što moralni zakon ne bi bio koristan i što ne bi usavršavao ljudsku osobu, nego zbog tog što se u sadašnjem redu postojanja pojam sreće, naslade, koristi i osobnog rasta po načelu egoizma (on kaže: *sebeljublja*) ne smije poistovjetiti s moralnim zakonom, koji inače traži silne osobne žrtve.⁴³

Konačni plod i nagrada činjenja moralnog zakona mora biti uspostava izvornog sklada između moralne savršenosti našeg bića i ostvarivanja osobne sreće i blagostanja. Vasilj kaže kako su moralne naslade i užitci u najvećoj mjeri poželjni jer oni u najvećoj mjeri pomažu ostvarenje čovjekova bića. Otud on pohvaljuje stoicizam kad ističe potrebu kreposti u ljudskom životu, ali i epikureizam kad naglašava vrijednost sreće. Međutim, po Vasilju, stoicizam ima krivo kada tvrdi da je krepost istovjetna s posjedovanjem sreće, kao i epikureizam kad tvrdi da je uživanje naslada istovjetno s krepošću. Vasilj naprotiv kaže kako je krepost sama sebi nagrada, da ona postulira neku natprirodnu nagradu koja se mora očitovati i u svakodnevnom iskustvu. Između kreposna i sretna života ne smije biti razlike, jer krepostan život zahtijeva sklad moralnog djelovanja i sretnog življenja.⁴⁴

Ukoliko eudaimonizam definira sreću kao subjektivno povoljno stanje neke osobe u djelovanju onda se, kaže Vasilj, sreću ne može odrediti kao najviši izvor moralnog zakona. Pojam sreće je subjektivan. Kada bi sreća bila najviši izvor moralnog zakona, onda bi moralni zakon glasio: ljubi sam sebe kao svoju najvišu svrhu. Slično kaže i o hedonizmu i nihilizmu.⁴⁵ Općenito, Vasilj sretnim naziva onog čovjeka koji je u stanju ispuniti sve svoje razumne želje na sintetičan način i u njihovu ispunjavanju imati

⁴³ Usp. *Isto*, 211.

⁴⁴ Usp. Kvirin VASILJ, *Vječni život*, 115–116; Kvirin VASILJ, *Sloboda i odgovornost*, 211–213; Kvirin VASILJ, *Tajna počovječenja*, 41; Kvirin VASILJ, *Temelji spoznaje stvarnosti*, 575.

⁴⁵ Usp. Kvirin VASILJ, *Tajna počovječenja*, 40–41; Kvirin VASILJ, *Sloboda i odgovornost*, 118. Autor s inicijalima »Dr. S. V.« prigovara Vasilju da se njegovo olako shvaćanje hedonizma »koji načelno nije kadar nadvisiti instinkt džungle« (usp. Kvirin VASILJ, *Analiza i sinteza čovjeka. Glavne teme ljudske egzistencije*, Chicago, 1958., 121) osniva na nedovoljnom ili pojednostavljenom shvaćanju toga etičkog naučavanja. Usp. Dr. S. V., »Analiza i sinteza čovjeka« od Kvirina Vasilja, OFM, u: *Danica (Chicago)*, 38 (1958.) 11, 6.

puno zadovoljstvo. Uživanje sreće je čovjekovo najveće nutarnje dobro, istovjetno s ostvarivanjem totalnog dobra, tj. ostvarivanjem čovjekove najviše svrhe – Božjega cilja u svijetu. Čovjek bi, dakle, stalnim realiziranjem teološke svrhe svojeg bića ujedno provodio u djelo svoju osobnu sreću. Međutim, izostaje potrebna harmonija između fizičkih zakona čovjekova bića i moralnih težnja njegove volje.⁴⁶

Vasilj predstavlja utilitarizam kao etički pravac koji zastupa mišljenje da je korist unutarnji razlog za moralnost ljudskog čina. Smatra kako utilitarizam nije i ne može biti stvarna i objektivna norma moralnosti. On može poprimiti oblik moralnog dobra tek u obliku egoizma: »Tada bi se svijet okretao oko moga ja kao nekog središta, dok bi svi ljudi bili sateliti moga bića.«⁴⁷ Pita se: je li nešto dobro zbog tog što mi za tim težimo, ili mi za nečim težimo jer je to dobro? I odgovara: Krivo je reći da je nešto dobro samo zato što mi za tim težimo, kao što je pogrešno tvrditi da je nešto zlo zato što nam se to ne sviđa. Svako moralno dobro po svojem je pojmu vrijedno i korisno, dok svako korisno dobro nije moralno. Zato utilitarizam nije sazidan na ispravnim temeljima. Slično prigovara i naturalistima koji, prema njegovoj interpretaciji, tvrde da je neko dobro samo zbog tog dobro jer služi za ostvarenje nekog drugog dobra. Vasilj podvlači da ako stvarno u ljudskom životu postoji neka svrha kao zadnji cilj ljudskog življenja koji je moguće ostvariti, onda je jasno da po naturalističkom shvaćanju ne bi ništa u ljudskom životu sačinjavalo neko istinsko dobro. To bi bio moralni nihilizam.⁴⁸

Po Vasiljevoj interpretaciji, *etičari situacije* tvrde kako okolnost ili situacija sve konačno određuje, samo ako se pritom može pozvati na načelo ljubavi. Utvrđuje kako je etika situacije (ponegdje kaže: *etika okolnosti*) plod stava da etička načela nemaju stvarnu, transcendentalnu, vrijednost. On, naprotiv, nalaže svaku okolnost prosuđivati u svjetlu osnovnih moralnih načela, a ne svaki put pre/oblikovati etiku počevši od konkretne okolnosti.⁴⁹

Zaključak

Kvirin Vasilj je vrlo osebujan i plodan mislilac kojeg krasi oštromno promišljanje te u mnogim slučajevima originalna vlastita terminologija na račun

⁴⁶ Usp. Kvirin VASILJ, *Temelji spoznaje stvarnosti*, 564; Kvirin VASILJ, *Sloboda i odgovornost*, 114–115.

⁴⁷ Kvirin VASILJ, *Sloboda i odgovornost*, 180.

⁴⁸ Usp. Kvirin VASILJ, *Tajna počovječenja*, 97; Kvirin VASILJ, *Sloboda i odgovornost*, 109, 183–184; Kvirin VASILJ, *Temelji spoznaje stvarnosti*, 560, 664.

⁴⁹ Usp. Kvirin VASILJ, *Sloboda i odgovornost*, 174.

koje, slobodni smo dodati, nerijetko zanemaruje ustaljenu filozofsku terminologiju. Njegova filozofija polazi od čovjeka i njemu se vraća pa se s pravom može reći da je antropološki obilježena, kako ističe Slavica Juka u osvrtu na filozofski sustav Kvirina Vasilja.⁵⁰ I Ivan Kordić kaže kako se u Vasiljevu filozofskom sustavu ne mogu ignorirati mnoge sustavne i konzistentne misli, iako ponekad donosi i neke koje baš i ne ostavljaju dojam sustavnog konzultiranja klasičnih mislioca i suvremenih filozofskih gibanja, pogotovo ne onih usredotočenih na hermeneutičko-fenomenološki povratak izvornoj stvarnosti.⁵¹

Ovdje ćemo se kritički osvrnuti na nekoliko momenata u Vasiljevoj etici. Vasilj govori o tom kako je zadatak moralnog zakona ljudsku volju odrediti za *djelovanje na razuman način*. Primjećujemo kako volja kao, na koncu konca, autonomna moć određuje samu sebe, pa postavljamo pitanje što to Vasilj misli pod pojmom *razuman*? Uočavamo i to kako je sporna formula-cija o *slobodi volje kao neposrednoj spoznaji ljudskog razuma*, što opet zaslužuje jednu podužu kritičku raspravu. Dalje, kad Vasilj govori o tom kako je zadatak moralnog zakona *usmjeriti i uskladiti društveno djelovanje*, onda ulazi u područje pravnog poretka, koji se, dakako, treba temeljiti na fundamentalnim moralnim principima, ali ne smije kodificirati i sankcionirati sve moralne norme, samo kao moralne, na svim područjima.

Vasiljeva tvrdnja kako spoznaja Boga i religiozno priznavanje njegove opstojnosti sadrži u sebi najveće i jedino načelo ljudskog oslobođenja za kojim čovjek može težiti na temelju naravnih spoznaja svojeg razuma čini se previše pretenciozan ekskluzivitet čak i za »crkvene uši« ukoliko su čule ono što naučava Drugi vatikanski koncil, da ne spominjemo druge izvore.

Kad Vasilj kritički sagledavajući Kantova stajališta kaže da je Kant od *fizičkih etičara* preuzeo autonomnost etičkog zakona, a od metafizičke etike univerzalnost i tako spleo dva nespojiva elementa, on upada u nemalu konfuziju pojmova i otvara pitanje kakvu to autonomiju moralnog zakona zastupaju eudaimonizam ili utilitarizam i kako su to nespojive autonomnost i univerzalnost? Njegovo neslaganje s Kantom da težnja za srećom ne bi mogla poslužiti kao načelo nekoga kategoričkog imperativa samo po sebi nije dovoljno, nego traži ozbiljnu argumentaciju (za koju moramo izraziti sumnju da će nekome lako poći za rukom). A na Vasiljev upit zašto je čovjek, prema

⁵⁰ Usp. Slavica JUKA, Filozofski sustav Kvirina Vasilja, u: *HUM: časopis Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Mostaru*, 3 (2007.) 3, 9; Draženko TOMIĆ, Ethics and Sport. Ethics by Kvirin Vasilj, 1917–2005, u: *FIEP Bulletin*, 83 (2013.), 88–89.

⁵¹ Usp. Ivan KORDIĆ, Čovjek u promišljanju Kvirina Vasilja, u *HUM: časopis Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Mostaru*, 3 (2007.) 3, 41.

Kantu, dužan promicati sreću drugih ljudi ali sam nije dužan raditi na ostvarivanju vlastite sreće može se ponuditi jednostavan odgovor: čovjek nužno teži za postizanjem vlastite sreće, za razliku od postizanja sreće drugoga, pa je onda besmisleno to još proglašavati moralnom dužnošću. Nadalje, Vasilj ističe da između kreposna i sretna života ne smije biti razlike jer krepostan život zahtijeva sklad moralnog djelovanja i sretnog življenja, o čemu na tu temu i u sličnom tonu ima u Kanta mnogo misaonijeg sadržaja. Vasilj kaže kako je Kantovo isticanje univerzalne vrijednosti moralnog zakona »puki verbalizam«, a s druge strane kao da ni sam nema nikakva boljeg mjerila moralnog zakona nego to isto načelo univerzalnosti. Tako da se s nekih gledišta Vasiljeva objekcija da se Kantova etika nužno završava u nekom utilitarizmu kojem je najveći cilj ostvarivanje općeg blagostanja što većeg broja ljudi može činiti prilično neozbiljnom i neočekivanom.

U konačnici možemo reći kako Vasiljevi stavovi o moralnom zakonu proizlaze iz svijesti o odgovornosti svakog čovjeka pred Stvoriteljem. Vasilj kaže: »Sav svečani sjaj i kraljevsku ozbiljnost čudorednom zakonu daje ideja i stvarnost Boga: tu čovjek stoji na prijelomu ograničenoga i neograničenoga, vremenitoga i vječnoga.«⁵²

⁵² Kvirin VASILJ, *Etika i fizika*, 241.

Summary

**ETHICS AS PHILOSOPHY OF HUMANISATION IN THE WORK OF
KVIRIN VASILJ**

Draženko TOMIĆ

Faculty of Teacher Education, University of Zagreb
Savska cesta 77, HR – 10 000 Zagreb
drazenko.tomic@ufzg.hr

This article reflects on philosophical ethics in the works of Kvirin Vasilj. The first chapter examines Vasilj's definition of ethics as a science on human behaviour in the broader context of contemporary ethical theories. It also points out Vasilj's position on the instrumental role of ethics in human behaviour, which (the position) is examined in its complexity. The second and the third chapter focus on the moral law, its universality, and its foundation. The author points out Vasilj's position on the transcendental origin of the moral law. The fourth and the fifth chapter present Vasilj's critique of Kant's understanding of the place and the role of ethics, his moral imperative, and the whole field of contemporary ethical theories, which are based, according to Vasilj, on egoism. The final chapter points out some difficulties in Vasilj's understanding of ethics and the moral law, as well as some inconsistencies in his critique of Kant's ethics.

Key Words: *ethics, moral law, categorical imperative, Kant.*